

and Social Change. – Cambridge, 1992. – P. 158-162; Wodak R. et al. The Discursive Construction of National Identity. – Edinburgh, 1999. – P. 15-16. **27.** Див., наприклад: Schudson M. The sociology of news production // Media, Culture and Society. – 1989. – Vol. 11. – No. 3. – P. 263-282; Jensen K B. Media reception // A Handbook of Media and Communicative Research / Ed. by K. B. Jensen. – London, New York, 2002. – P. 156-170. **28.** Fairclough N. Media Discourse. – P. 60. **29.** Ibid. – P. 62.

УДК 323.3

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Л. Ярова

У статті розглядаються теоретичні аспекти формування поняття «соціальна політика» та наповнення його конкретним змістом, виходячи з рівня розвитку суспільства. Автор здійснює спробу класифікувати визначення соціальної політики, зважаючи на те, що ця сфера є найбільш значимою для сучасного суспільства, а обсяг і зміст поняття «соціальна політика» у багатьох дослідників значно відрізняються.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, розвиток суспільства, принципи соціальної справедливості, соціальні функції держави.

The paper analyzes theoretical aspects of forming the concept of «social policy» and its filling with a definite content proceeding from the level of the development of society. The author makes an attempt to classify the definition of social policy, because this sphere is the most significant for modern society, besides a scope and a content of the concept of «social policy» differ among researchers.

Keywords: social policy, social protection, the development of society, the principles of social justice, social functions of state.

Поняття «соціальна політика» було введено в науковий обіг у Франції яскравим представником утопічного соціалізму Шарлем Фур'є. На думку канадського вченого Т. Ганслі,

академічного визначення соціальна політика ще не набула. Це неоднозначне поняття пов'язане з заходами уряду, спрямованими на підвищення добробуту населення [1]. Як відзначає М. Каргалова, соціальна політика - це не тільки питання соціального захисту й життєзабезпечення населення, турбота про здоров'я нації, допомога соціально вразливим верствам суспільства. Соціальна політика включає економічні аспекти, вдосконалення системи освіти, використання нових технологій, запобігання соціальним конфліктам, зміцнення соціального партнерства, досягнення взаєморозуміння в суспільстві. Соціальна політика покликана вирішувати такі питання, як зайнятість, боротьба з безробіттям, соціальною маргіналізацією. У центрі соціального виміру стоїть головний фактор продуктивних сил - людина, її проблеми та потреби, перспективи її професійного й соціального розвитку [2].

В. Пальцев вважає, що соціальна політика - це сукупність вихідних принципів і конкретних заходів, які підтримують нормальне життєзабезпечення людини, створюють умови для всебічного розвитку її трудових здібностей і морально-духовних якостей, а також служать власним інтересам і, відповідно, інтересам суспільства. На його думку, соціальна політика спрямована на регулювання соціальної сфери, соціальних відносин, умов життєдіяльності тих чи інших груп населення (об'єкти соціальної політики); соціальна політика формується державою й недержавними суспільними інститутами (суб'єкти соціальної політики), безпосередньо виходячи з уявлень про правову державу, громадянське суспільство, соціальну ринкову економіку тощо; соціальна політика має за мету вдосконалення умов, способу і якості життя людей, насамперед незахищених груп населення.

Під соціальною політикою також варто розуміти діяльність суб'єктів управління різного рівня, спрямовану на управління соціальним розвитком суспільства, забезпечення матеріальних і культурних потреб його членів і регулювання процесів соціальної диференціації.

Підсумовуючи перераховані загальні моменти, В. Пальцев пропонує таке визначення: під соціальною політикою варто розуміти цілеспрямовану діяльність держави й інститутів громадянського суспільства з регулювання соціальної сфери та соціальних відносин заради вдосконалення умов життя населення, насамперед соціально незахищених груп [3].

Це визначення, по суті, перегукується з визначенням, запропонованим Є. Холостовою, на думку якої, «соціальна політика є систему заходів, здійснюваних державними структурами, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, а також виробничими колективами, спрямованих на досягнення соціальних цілей і результатів, пов'язаних з підвищенням суспільного добробуту, поліпшенням якості життя народу та забезпеченням соціально-політичної стабільності, соціального партнерства» [4]. У той же час останнє визначення є більш об'ємним, оскільки враховує політичний аспект.

В цілому у політичних, соціологічних, економічних науках накопичився досить великий масив визначень соціальної політики. Всі ці підходи можна класифікувати за декількома напрямками.

Перший напрямок акцентує увагу дослідників на ототоженні соціального та суспільного, у результаті чого соціальна політика розглядається як суспільні дії з вирішення проблем, що зачіпають усе суспільство. Мета соціальної політики – сприяти досягненню цілей суспільства.

Другий напрямок зачіпає проблему соціально-трудових відносин і орієнтований на їхню стабілізацію, регламентування відносин праці й капіталу, унеможливлення екстремістських або радикальних варіантів вирішення протиріч.

Третій напрямок поєднує концепції, засновані на розгляді соціальної політики як виду суспільної діяльності, націленої в першу чергу на потенційно вразливі соціальні групи, - непрацевдатні, маргінали, декласовані елементи, - щоб через систему державної допомоги та суспільної добродійності забезпечити мінімально прийнятний рівень задоволення їхніх потреб, добробуту та відгородити таким чином забезпечені класи від їх можливої неконтрольованої реакції. Ще П. Сорокін у своїй роботі «Соціологія революції» писав про те, що «безпосередньою передумовою будь-якої революції завжди було збільшення придушених базових інстинктів більшості населення, а також неможливість навіть мінімального їхнього задоволення» [5]. Це стосується і поширення девіантної поведінки як реакції на незадоволеність базових потреб.

Четвертий напрямок виходить із того, що соціальна політика – це, насамперед, інструмент, який пом'якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності через систему редистрибутивних (перерозподільних) заходів. Як правило, такі дії покликані стримати диференціацію підходів у безпечних рамках.

П'ятий напрямок ґрунтується на принципах соціальної справедливості й соціального партнерства як базових цінностей сучасного громадянського суспільства й соціальної держави.

Можна зробити висновок, що усі підходи мають певне позитивне значення, і реальна соціальна політика, реалізована більшістю сучасних розвинених держав, містить елементи кожного з цих підходів.

Виправданим вважається теоретико-методологічний підхід до розгляду поняття «соціальна політика» через поняття «соціальна держава». До середини XIX ст. підвищення ролі соціальних функцій держави стало настільки очевидним, що теорії соціальної сутності держави й соціальних регуляторів розвитку державності виявилися недостатніми, виникла необхідність у закріпленні нової якості держави з її соціальною атрибутикою. Так з'явився термін «соціальна держава», що став принциповим моментом усвідомлення змін природи державності. Це поняття, котре ввів у науковий обіг Лоренц фон Штайн у 1850 р., відобразило перехід, який відбувся, від «поліцейської» держави, «держави суспільного договору», «держави як вищої форми влади» до держави, що здійснює соціальні функції.

У сучасній науковій літературі соціальна держава визначається як «правова демократична держава, що здійснює сильну соціальну політику й розвиває вітчизняну соціальну ринкову економіку, спрямовану на стабільне забезпечення високого життєвого рівня й зайнятості населення, реального здійснення прав і свобод громадян, створення своєчасних і доступних усім громадянам систем освіти, охорони здоров'я, культури, соціального забезпечення й обслуговування, підтримки незаможних і малозаможних верств населення» [6].

Поява в державі соціальних особливих функцій не тільки стала новим способом задоволення соціальних потреб суспільства, а й призвела до різкого, стрибкоподібного зростання таких потреб.

За таких умов традиційні способи задоволення соціальних потреб одержавлюються як, наприклад, страхування, або відходять на периферію суспільної значимості, як добродійність.

Уявлення про найпомітніші відмінності в підходах до соціального захисту, що існують у світі, дає класифікація Г. Еспінг-Андерсена, яка набула зараз широкого визнання [7]. Він виділив три основні моделі соціальних держав: ліберальна, консервативна (корпоративна) і соціал-демократична.

Формування ліберальної моделі, властиве таким країнам, як США, Канада, Австралія, Велика Британія, відбувалося під час панування приватної власності, переваги ринкових відносин і під впливом ліберальної трудової етики. Основними умовами функціонування даної моделі є мінімальна залученість держави в ринкові відносини й обмежене застосування заходів державного регулювання, що не виходить за рамки вироблення макроекономічної політики; у внутрішньому валовому продукті (ВВП) державному сектору економіки належить лише невелика частка. Соціальна підтримка громадян здійснюється за рахунок розвинених систем страхування й при мінімальному втручанні держави, яка є регулятором певних гарантій. Розміри страхових виплат, як правило, невеликі. Незначні й трансферні платежі, тобто переказані з рахунків держбюджету фінансові кошти, отримані від податків, безпосередньо різним групам населення у вигляді допомоги та субсидій. Матеріальна допомога має адресну спрямованість і надається лише на підставі перевірки потреби [8].

У сфері виробничих відносин створені максимальні умови для розвитку підприємницької активності. Власники підприємств нічим не обмежені в прийнятті самостійних рішень щодо розвитку й реструктуризації виробництва, включаючи звільнення працівників, які виявилися непотрібними. У найбільш жорсткій формі таке положення характерне для США, де з 1948 року діє закон про трудові угоди, або «закон Вагнера», відповідно до якого адміністрація підприємства у випадку скорочення або модернізації виробництва вправі звільняти без попередження або з повідомленням за два-три дні працівників без обліку виробничого стажу й кваліфікації. Доля профспілок – відстоювання інтересів працівників з найбільшим стажем у випадку загрози масових звільнень, що, втім, їм не завжди вдається.

Така модель цілком виконує своє основне призначення в умовах економічної стабільності або підйому, але під час спаду та вимушеного скорочення виробництва, яке супроводжується неминучим урізуванням соціальних програм, у вразливому становищі опиняється багато соціальних груп, насамперед жінки, молодь, люди похилого віку.

Консервативна (корпоративна) модель характерна для країн із соціально-орієнтованою ринковою економікою. Серед них – країни континентальної Європи, такі як Австрія, Німеччина, Італія, Франція. Позиції держави тут значно сильніші: бюджетні

відрахування на соціальні заходи приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців, основні канали перерозподілу перебувають або в руках держави, або під її контролем. Разом з тим держава прагне поступитись матеріальною підтримкою громадян системі страхового захисту. Завдяки цьому величина соціальної допомоги перебуває в пропорційній залежності від трудових доходів і, відповідно, від розмірів відрахувань на страхові платежі. Відмінною рисою є «самоврядність» страхових кас, які перебувають у спільному віданні власників підприємств і впливових профспілок, що представляють інтереси найманих робітників. Розмір гарантованих виплат у випадку безробіття залежить від виробничого стажу, а строки виплат - від тривалості сплати страхових внесків, їхньої величини й віку працівника. У багатьох країнах період виплат допомоги з безробіття збільшений для осіб старше 50 років [9].

Соціал-демократична модель (її іноді називають солідарною) базується на провідній ролі держави в захисті населення. Причому пріоритетними завданнями державної соціальної політики вважаються вирівнювання доходів населення й загальна зайнятість. Така модель знайшла практичне втілення в країнах Північної Європи - Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, а також у Нідерландах і Швейцарії. Основою фінансування соціальної сфери служить розвинутий державний сектор економіки, зміцненню якого, не в останню чергу, сприяє дуже високий рівень оподаткування. Частка державних витрат у ВВП становить у Швеції 66%, у Данії - 61%, у Фінляндії - 56%. Основна частина цих витрат іде на задоволення потреб об'єктів соціального призначення. Значну їх частину складають і трансферні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених верств населення.

Іншими відмітними рисами цієї моделі є розвинена система виробничої демократії, регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні, а не на рівні окремих підприємств або галузей, використання дієвих засобів, що дозволяють мінімізувати рівень безробіття [10].

Найбільшу популярність здобула шведська доктрина соціальної держави, яку часто називають егалітарною. Вона зводить турботу держави про своїх громадян до рангу національного культу, обіцяючи їм «безпеку, надійність і захист у загрозливих ситуаціях, а також організацію й управління захистом».

Європейські дослідники, аналізуючи соціальну політику, вважають за доцільне використовувати поняття «соціальна якість». Це поняття відіграє інтегративну роль, оскільки вимір соціальної якості вимагає дещо ширших мультидисциплінарних підходів. Концепт соціальної якості, на думку європейських учених, дозволить більш точно встановити нові рамки для досліджень і політичного порядку денного та визначити співвідношення політичних трендів зі структурними проблемами нерівності. На національному та міжнародному рівнях, усередині й поза урядами відмічається дедалі більше зацікавлення новим розумінням соціальної політики разом з розширеними цілями добробуту. Уряди Великої Британії та Ірландії, наприклад, узяли на себе зобов'язання знизити рівень бідності [11]. Європейські соціологи здійснили моніторинг урядових зобов'язань з питань бідності [12]. Були розроблені індикатори Європейського Союзу з соціальної виключеності [13], зросли вимоги до влади щодо національних і міжнародних стандартів мінімального доходу [14]. У програмі «ILO InFocus» із соціально-економічної безпеки є напрям «Пошук справедливості в розподілі – основа захисту для всіх».

Аналіз «соціальної якості в Європі» свідчить, що такий підхід охоплює всю політику (економічну, культурну, соціальну тощо) і в такий спосіб має достатній потенціал, щоб зробити її більш ефективною, ніж у сучасних умовах, і в той же час більш демократичною.

В. Пальцев виділяє чотири основні напрями соціальної політики: створення правових, організаційних і фінансових умов організаціям соціальної сфери для задоволення різних потреб членів суспільства; створення правових, організаційних, виробничих передумов для самостійного заробляння громадянами засобів для підтримки необхідного рівня життя; створення умов для задоволення потреб населення шляхом розвитку соціальної інфраструктури, що перебуває у власності й/або розпорядженні державних або муніципальних органів управління; організація виробництва, розподілу й споживання окремих товарів і продуктів на виробничих підприємствах і в установах соціальної сфери, що перебувають у власності й/або розпорядженні державних або муніципальних органів.

Викладене дозволяє зробити висновок про те, що поняття соціальної політики широко використовується у практиці державного будівництва, вживається в офіційних документах. Соціальна

політика є предметом численних наукових дискусій, причому обсяг поняття й зміст у різних дослідників значно відрізняються. Адже ця сфера є найбільш значимою для сучасного суспільства й найважливішою частиною діяльності сучасної держави. Соціальна політика найтіснішим чином пов'язана з типом і рівнем розвитку суспільства, панівною ментальністю населення, з тими цілями й завданнями, які ставить суспільство у своєму соціальному розвитку.

Вибір пріоритетних складових соціальної політики означає не лише відповідний маневр ресурсами, що спрямовуються у різні галузі соціальної сфери, але й зумовлює соціальні гарантії з боку суспільства, які воно дає своїм членам щодо забезпечення їхніх потреб у рамках кожної зі складових соціальної політики [15].

Поєднання цих елементів у конкретних заходах, здійснюваних державою або іншими суб'єктами, надає певної своєрідності соціальній політиці країн Європейського Союзу, що відображається в різноманітності її моделей.

1. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / Теренс М. Ганслі. - К., 1996. - С.10. 2. Каргалова М.В. Роль соціального виміру в процесі європейської інтеграції [Електронний ресурс] / М.В. Каргалова. - Режим доступу: <http://www.edc.spb.ru/activities/conferences/40years/kargalova.html>. 3. Пальцев В.А. Особенности формирования социальной политики в условиях экономического роста: автореф. дис... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством (макрэкономика) / В.А. Пальцев. - Санкт-Петербург, 2007. - С.8-9. 4. Холостова Е.П. Социальная политика / Е.П. Холостова. - М.: ИНФРА-М, 2001. - С.6. 5. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / П.А. Сорокин. - М., 1992. - С.272. 6. Фартухов Д.Н. Современное российское государство: трансформация социальных функций (социологический аспект) : автореф. дис. канд. соц. наук : спец. 23.00.02 - политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии (социологические науки) / Д.Н. Фартухов. - Саратов, 2007. - С.8. 7. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism. Cambridge, 1990. - P.68. 8. Система соціального захисту в закордонних країнах // Журнал «Вітчизняні записки» - 2003. - № 3. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/oz/2003/3/>. 9. Там само. 10. Там само. 11. Григор'єва Н.С.

«Активне громадянство»: стратегія й механізм сучасної європейської соціальної політики // Н.С. Григор'єва. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: **12.** Gordon D. (2007) Measuring social quality in Asia and Europe: with Particular Reference to Socio-economic Security (2007) // The Second Social Quality Conference in Asia «Social Quality and Sustainable Welfare Societies: Towards a new partnership between Asian Universities and Universities of the European Union. Offprint 1. **13.** Atkinson, T., Cantillon, B., Marker, E. and Nolan, B., (2002) Social indicators. Oxford: OUP. **14.** Veit-Wilson. J. (2000) Horses for discourses: poverty, purpose and closure in minimum income standards policy // in D. Gordon and P. Townsend (eds). Breadline Europe: The measurement of poverty. Bristol: The Policy Press. - P.141-64. **15.** Пальцев В.А. Особенности формирования социальной политики в условиях экономического роста : автореф. дис... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 - Экономика и управление народным хозяйством (макрэкономика) / В.А. Пальцев. - Санкт-Петербург, 2007. - С.10.

УДК 323.1

«КРИЗОВА МОДЕЛЬ» І СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ

І. Погребинська

У статті розглядаються проблеми розвитку єврейської національно-культурної автономії, враховуючи відмову дослідників від оціночних підходів, зроблених з позицій державного і класового протиставлення. Досліджується доцільність використання «кризової моделі» для пояснення особливостей становлення єврейської національно-культурної автономії. Запропоновано декілька підходів до вивчення особливостей останньої.

***Ключові слова:** єврейська національно-культурна автономія, кризова модель*

The paper deals with problems of the development of Jewish national-cultural autonomy considering researchers not to use evaluative approaches formed from a positions of state and class contrasting. The expediency of using «crisis model» is researched to explain the